

חילול השם במקרא

מים ראשונים: כבר זכינו לדון בהיבט ההלכתי של נושא חילול השם (שם ה'), היינו [בגדרי חילול השם](#) וסוגיו השונים (חלקיו בלשון הרמב"ם), בדרשות חז"ל ובפרשני המקרא (דיון חלקי, יש להדגיש). הפעם נתמקד בגלגוליו של מושג זה במקרא (כמה שנספיק), דרך אישים שהיה במעשיהם או בדבריהם משום חילול השם, קידוש השם, או אזכור של הנושא. נשתדל להיצמד למקרא ופסוקיו, אבל, כדרכנו, נשאב גם מלוא חפניים מהמדרש.

ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם: (ויקרא כב לב).¹

ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארוצו יצאו: (יחזקאל לו כ).²

ספורנו ויקרא כב לב – בין הפרשה לספר יחזקאל

"ולא תחללו את שם קדשי" – ומאחר שאתם רואים את פעולתי על זה השלמות ... אל תחללו את שמי בפעולות חסרות ומגונות, כענין: "ויבוא אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי" (יחזקאל לו כ).³

בראשית רבה מט ט – אברהם מתריע בסדום

"חלילה לך מעשות כדבר הזה" – אמר ר' יודן: חללה היא לך, זרה היא לך! אמר ר' אחא: "חלילה חלילה" – שתי פעמים: חילול שם שמים יש בדבר, חילול שם שמים בדבר! אמר ר' אבא: "מעשות דבר" אין כתיב כאן, אלא "מעשות כדבר" – לא היא ולא כיוצא בה ולא שפחותה ממנה.⁴

מדרש משלי (בובר) פרשה כו – שעבוד הגר

"ישפטו ה' ביני וביניך" (בראשית טז ה) – יו"ד שביניך נקוד, מלמד ששרה אמנו אומרת: תחזור הגר לשפחותה. ואברהם אבינו היה אומר: לאחר שעשינו אותה גבירה אנו חוזרין ומשעבדין אותה? חילול שם שמים בדבר. אם כן, יכריע המקום על דברי ועל דבריך, שנאמר: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" (בראשית כא יב).⁵

¹ המונח "חלל" (שמשמעותו: התיר, הפר, יצר מקום ריק, עשה חול, "תחיל" מתרגם אונקלוס), בהקשר עם שם ה', הוא ייחודי לספר ויקרא ומופיע שבע פעמים בפרשות אחרי מות – קדושים – אמור, כולל הפסוק שהבאנו לעיל. רוב האזכורים הם בהקשר עם מצווה או איסור מסוים: ויקרא יח כא וכן ויקרא כ ג בהקשר עם עבודת המולך, ויקרא יט יב בדין שבועת שקר, ויקרא כא ו, כב ב, כב ט בהקשר עם קדושת המקדש ועבודת הכהונה. נראה שהקרוב ביותר לביטוי "חילול השם" במובן הרחב יותר שאנו משתמשים בו, הוא הפסוק בפרשתנו, למרות שגם לגביו יש דעות שונות כפי שהעירו בדברינו [בגדרי חילול השם](#) בפרשה זו בשנה האחרת. ראו פסוק זה בהקשר הפסוקים החותמים את פרק כב בספר ויקרא.

² כשם שהביטוי חילול שם ה' ייחודי לספר ויקרא, מבין חמשת חומשי התורה, כך הוא ייחודי לספר יחזקאל מבין ספרי הנביאים והכתובים. הביטוי נזכר אמנם גם בירמיהו לד טז בהקשר עם כיבוש העבדים ששוחררו למראית עין וכן בעמוס ב ז בהקשר עם פריצות מינית (שוב בהקשר עם מצוות מסוימות), אך אין ספק שספר יחזקאל, פרק לו בפרט, הוא העיקר (ראו גם פרק כ לט, לט ז). בפרק לז, שהוא הפטרת [שבת פרשת פרה](#), נזכר הביטוי ארבע פעמים ברצף פסוקים, שלושה בהקשר עם חילול השם והרביעי בהקשר עם קידוש השם שהוא התשובה לחילול השם (וכן פעם אחת בפרק לט פסוק ז). וכאן ודאי שהוא במשמעות הרחבה יותר. האם יחזקאל הוא הראשון?

³ רמב"ן ואבן עזרא רואים בפסוק שלנו קשר הדוק לנושא הקורבנות המוזכר בפסוקים הקודמים. אבן עזרא אומר: "עם בני אהרון ידבר, כי הפרשה דבקה". וברמב"ן: "לא תחללו את שם קדשי - להיות בכם נוכל וזובח מושחת לה" (ראו מלאכי א יד). ספורנו הוא הפרשן היחיד שמצאנו שמקשר את "ולא תחללו" שבפרשתנו עם דברי יחזקאל ובכך נותן לו משמעות רחבה ומקיפה, מעין מה שעושה רמב"ן בפירושו הידוע לפסוק "קדושים תהיו" שבתחילת פרשת קדושים בו הוא מדבר על "נבל ברשות התורה", על "מצווה כללית", "קדושה המביאה לפרישות" ועוד (והוא עושה זאת במידה מסוימת גם בפסוק שלנו, אך רק על החצי השני: "ונקדשתי בתוך בני ישראל"). ספורנו קורא את פסוקים לא-לג במשמעות רחבה ומקיפה. נכון שהם מסכמים את פרק כב הדין בדיני קרבנות ועבודת המקדש, אך לסימנת עצמה (שלושה פסוקים) יש עצמה ותוכן משלהם: אזכור יציאת מצרים, "לא תחללו", "ונקדשתי" ועוד. ואכן, הפסוק זה למדו הראשונים את המקור הן למצוות לא תעשה של חילול השם (ספר המצוות לרמב"ם מצווה ל"ט טג, ספר החינוך מצווה שיד, רש"י על הפסוק בעקבות מדרש ספרא) והן מצוות עשה של קידוש השם (ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ט, ספר החינוך מצווה רסח). וכאמור, כבר דנו בהיבט ההלכתי של חילול השם בדברינו [בגדרי חילול השם](#) בפרשה זו בשנה האחרת והפעם אנו בשבילי המקרא, בסיוע המדרש והפרשנים כמובן.

⁴ אברהם, אליבא דהמדרש, אך לא רחוק מהפשט, הוא הראשון שמזכיר את חילול שם ה' במקרא. ומי הוא שמחלל את השם? הקב"ה! אלמלא מדרש כתוב, אי אפשר לאומרו. ובאמת, מה פה חילול השם? מה טוען כאן אברהם? בפשטות, טענתו היא שהצדיקים סובלים מפני הרשעים ולא עומדת להם צדקתם ומעשיהם הטובים. ובכך יש חילול השם שכביכול ההליכה בדרך הישר איננה משתלמת. אבל ניתן להסביר גם אחרת, היינו שאברהם מנסה להציל את סדום כולה בטענת חילול השם ואז טענתו מקבלת תוקף רב עוד יותר. וכבר הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) בפרשת וירא ואכמ"ל.

⁵ אברהם לא רק נאה דורש כלפי הקב"ה בהגנתו על סדום, אלא גם נאה מקיים בביתו הוא עד כדי עימות עם שרה אשתו. אין כאן רק עניין של שפחה שנעשית גבירה ואי אפשר להחזירה להיות שפחה. בכך אין עדיין חילול השם כל כך. הרי היו דברים מעולם של שפחות שהרו לבעל הבית וגורשו. כאן הדבר חמור בהרבה. כאן הדברים נעשו באופן רשמי ובהסכמת (יוזמת) שרה וביחסי אישות אברהם-הגר. ישמעאל הוא בן חוקי של אברהם. ראו דברינו [הגר שרה ואברהם](#) בפרשת לך לך. גירוש הגר יתפרש כאילו אכן אברהם

רשב"ם שמות לב יב – בחטא העגל

"למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וכו'" – עשה למען שמך שלא יתחלל.⁶

ספרי זוטא במדבר פיסקא י סימן ל – יתרו חוזר לארצו

"וויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך" – למה חזר לארצו? אלא כך היה יתרו מחשב ואומר: כל השנים הללו היו בני אדם מפקידין אצלי פקדונות שאני הייתי הנאמן שבעיר, ואם אני מניחן והולך לי הן אומרין ברח לו יתרו ולקח כל פקדונותיו ונתן לחותנו. נמצאתי מוצא שם רע עלי ועליך. אלא הריני הולך ומחזיר את כולן. דבר אחר: "וויאמר אליו לא אלך" – למה חזר? אלא היה מחשב ואומר: השנה הזאת שנת בצורת היתה ואני לויתי ופרנסתי את העניים ואם אין אני הולך ופורע את החובות נמצאתי מחלל שם שמים. אלא הריני הולך ופורען.⁷

רמב"ן במדבר פרק יד פסוק יג – מה יאמרו המצרים לנענים

"ושמעו מצרים כי העלית בכוחך"⁸ – אבל הכוונה בתפילה הזאת לאמר: יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך, כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבן. ולא יכולת לעשות כן בכנען ובאלהיהם. והנה יהיה בזה חילול השם ויחזקו ידי עובדי עבודה זרה ... שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען מבלתי יכולת ה' וגו', כי בכס אל ואפס אלהים.⁹

רשב"ם דברים פרק ט פסוק כה – אחרי הכניסה לארץ

ואתנפל לפני ה' ... ואתפלל אל ה' – למה הוצרך לכפול כאן נפילת ארבעים יום? ... חכמה גדולה יש כאן ולהוכיח ישראל בא. שמה תאמרו: והלא חטא גדול כמעשה העגל הועילה תפילתו של משה וניצלנו, אף בארץ ישראל אם נחטא יועילו לנו תפילות הנביאים. אמר להם משה: לא תועיל לכם תפילה בארץ ישראל.¹⁰ כי עתה לא נתכפר לכם אלא כדי שלא יתחלל שמו ... פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' להביאם. ולכך לא נתחייבתם מיתה במדבר. אבל לאחר שיהרוג לפניכם שלשים ואחד מלכים וינחילכם את הארץ ... אין כאן עוד חילול השם לאמר האומות מבלתי יכולת ה'. אלא יאמרו הגויים, ישראל חטאו לו. כמו שמפורש באתם נצבים:

הוא עוד אחד מאותם אצילים שהסתבכו וכעת מגרשים את השפחה שהרתה להם - וזה פירוש מודרני שלנו. עכ"פ, המדרש שמכניס את מוטיב חילול השם מעלה שאלות קשות: איך הכריע הקב"ה כשצידד בצידה של שרה? מה התשובה לטענת אברהם על חילול השם? האם רשאי הקב"ה למחול על חילול שמו? ולמה אברהם מוותר כאן ומתעקש בסדום?

⁶ אם אצל אברהם בסדום הסתפקנו מה בדיוק הוא טוען: רק לצדיקים או לציבור כולו, בא משה בחטא העגל וטוען לציבור כולו. אם הקב"ה יכלה את עם ישראל, בעקבות חטא העגל (ככתוב: "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם") יהיה בכך משום חילול השם ברור. וכך מפרש גם אור החיים על הפסוק: "יש בזה חילול השם, כי יאמרו מצרים אתמול אמר בני בכורי ישראל ... וחס ושלום נראה כשקר". שקר הוא אחד מצורות חילול השם המפורשות במקרא, ראו ויקרא יט יב "ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'". אגב, אזכור הבצורת והתגייסותו של יתרו לטובת העניים בשנה זו, מעמידה את דמותו כראי הפוך לאלים במגילת רות שברח בשנת בצורה מחשש שהעניים ייטפלו לו. ראו בדברינו בימי שפוט השופטים במגילת רות.

⁷ בין חילול השם של חטא העגל שראינו וחסא המרגלים שנראה מיד, הרי לנו חילול השם מסוג אחר. חילול השם של בין אדם לחברו שחז"ל ירחיבו עליו מאד. יתרו, כומר לעבודה זרה, "שלא הניח עבודה זרה שלא עבדה" (מכילתא מס' עמלק יתרו פרשה א) מקפיד על חילול השם של דיני ממונות כלפי בני עמו המדיינים. להלן נראה וכבר ראינו שהמדד של חילול השם הוא בעיני הגויים. וכאן, גוי הוא שמעלה את עצם הטענה של חילול השם כאילו זה בא ממסור אוניברסלי: אני מחויב לצו קטגורי של חילול השם! ראו דברינו דו-שיח משה יתרו בפרשת בהעלותך, בהם הרחבנו בניסיונות השכנוע של משה לחותנו שישאר עם בני ישראל במדבר "והיית לנו לעיניים" וסירובו של יתרו בטענות מטענות שונות, עד שהוא מגיע לטענה המוחצת: אם לא אחזור לארצי יהיה זה לא רק הוצאת שם רע עלי ועליך, אלא חילול שם שמים! איזו מן דת היא זו שכשמצטרפים אליה לא מחזירים פקדונות? על כך אין למשה תשובה, שהרי משה משתמש בעצמו בטענה זו.

⁸ פירוש רמב"ן זה הוא על פסוק יג אך ברור שהוא מתייחס לרצף הפסוקים יג-טז: "ושמעו מצרים כי העלית בכוחך את העם הזה מקרבן: ויאמרו אל יושב הארץ הזאת ... מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר".

⁹ פעם שנייה שמשה מזכיר את טענת חילול השם היא בחטא המרגלים. ושוב מצטרף לדעה זו פירוש אור החיים: "לא מצרים לבד, אלא כל הגויים אשר שמעו את שמעך עתה יאמרו מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה ... ויתהפך קידוש ה' לחילול חס וחלילה בפי כל העמים". זה הצירוף הדו-קוטבי והדיכוטומי של חילול השם מול קידוש השם – כשני צדדים הופכיים של אותה מטבע. טענת משה כאן, ובעגל כפי שראינו לעיל, היא פחות חריפה מזו של אברהם, אך יותר בעייתית. אם הקב"ה מנוע מלהעניש את החוטאים כפי שבאמת מגיע להם, מפני שבעשותו כך יגרום לחילול השם, נמצא חוטא משתכר! ואז מה נקבל? שטר פטור לחוטאים? מחילה אוטומטית בטענת "מה יאמר" וחילול השם?

¹⁰ היינו תפילת הנביאים או הכהנים כאשר העם עצמו לא מתפלל. וכדברי הקב"ה לירמיהו (ז טז): "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שמע אתך". אבל תפילת העם ותפילת ציבור בוודאי שתועיל. ראו למשל תפילת שלמה מלכים א פרק: "ושמעתי השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנונם ... וסלחת לעמך אשר חטאו לך ... כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים מתוך פור הברזל". אבל רשב"ם מתכוון לתפילה הנשענת על מוטיב חילול השם.

"ואמרו כל הגוים על מה עשה יי"י ככה לארץ הזאת מה חרי האף וגוי ואמרו על אשר עזבו את ברית יי"י אלהי אבותם וגוי ויתשם יי"י מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה".¹¹

רמב"ן במדבר פרק כ פסוק ח – משה כדוגמא

וה"ר רבי משה (סוף פרק ד משמונה פרקים¹²) סבר בו סברא, ואמר כי משה רבנו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים. דקדק עליו השם יתברך שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס. וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חילול השם, מפני שמתנועותיו כולם ומדבריו היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחות העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבוא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש?¹³

מסכת גיטין דף מו עמוד א – פרשת הגבעונים

רבי יהודה אומר: כל נדר שידעו בו רבים - לא יחזיר, ושלא ידעו בו רבים - יחזיר. אמר רבי יהושע בן לוי: מאי טעמא דר' יהודה? דכתיב: "ולא הכוס בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה (יהושע ט יח). ורבנן? התם מי חלה שבועה עילויהו כלל? כיון דאמרו להו מארץ רחוקה באנו ולא באו, לא חיילה שבועה עילויהו כלל, והאי דלא קטלינהו? משום קדושת השם.¹⁴

במדבר רבה פרשה ז סימן ה – אלישע מקדש וגיחזי מחלל

"ועל המחלל שם שמים" - זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון, שנאמר: "וירדוף גיחזי אחרי נעמן" (מלכים ב ה כא). אלישע קידש שמו של הקב"ה שלא רצה ליטול מנעמן כלום. וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר שאלישע היה משלח אצלו שישלח לו ממון. נמצא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע. אמר לו הקב"ה

¹¹ מה שהיה נכון לתקופת האבות ומשה. לא יוכל לשמש תקדים לדורות. לאחר הכניסה לארץ, לא ניתן עוד להשתמש בקלף של חילול השם. אי אפשר לחטוא ואח"כ להתפלל ולבקש סליחה ולטעון שאם הקב"ה יעניש את עם ישראל יהיה בזה חילול השם. מדוע? כי העולם התבגר. העולם ראה את יכולת הקב"ה וכולם יודעים, גם הגויים, שמכאן ואילך הכל בידי בני האדם. בכוחם להיטיב או להרע, לעשות טוב או לחטוא ו"הכל בידי שמים, חוץ מיראת שמים", כולל חילול השם. זה המסר של תוכחת פרשת נצבים, שירת האזינו ויחזקאל. ככה נפרד משה מהעם. אבל אין הדברים פשוטים, כפי שנראה בהמשך. ראו רשב"ם בעצמו בפירושו לפסוק בשירת האזינו: "חַמַּת תַּנִּינִים יִינָם וְרֵאשׁ פְּתָנִים אֶכְזֹר (דברים לב לג) - היה להם לשתות מן הדין, אם לא מפני חילול השם, שיאמרו ידינו רמה". ובמרוצת הדורות, לא הועילה טענת חילול השם ולא נמצא נביא שיעמוד ויזעק על כך, לא בחורבן הבית ראשון ושני, לא בפוגרומים וגזירות שמד ולא בשואת אירופה. ונראה ששיטת רשב"ם זו שווה בדיקה נוספת.

¹² "שמונה פרקים" לרמב"ם היא הקדמתו לפירושו למסכת אבות, כחלק מפירושו הכולל למשנה. ראו [תיאור חיבור זה](#) באתר ויקיפדיה, וכן [תיאור וטקסט מלא ומבואר](#) באתר דעת של מכללת הרצוג.

¹³ חזרנו לרגע למשה לפני שנמשיך עוד במסענו במקרא. משה שטען פעמיים טענת חילול השם, נלכד בעצמו באותו חטא. כאשר אדם במעלתו של משה כועס, זה נחשב לחילול השם. זהו "החלק השלישי והמיוחד" בדיני חילול השם שהרמב"ם מגדיר בספר המצוות מצוות לא תעשה סג: "שיעשה האדם ידוע במעלה והטוב פעולה אחת, תיראה בעיני ההמון שהוא עבירה ... הנה הוא חילל את השם". וחז"ל הרחיבו מאד בחלק (סוג) זה של חילול השם. ראו הגמרא ביומא פז ע"ב. וסוכמו הדברים ברמב"ם בהלכות יסודי התורה פרק ה הלכה יא: "ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילל את השם. כגון, שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר ... או שירבה שחוק או באכילה ושתיה אצל עמי הארץ וביניהן, או שדברו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו". כעסו של משה בחטא מי מריבה הוא כנראה הדגם. וכל זה בצד ההלכתי עליו הרחבנו כאמור בדברינו [בגדרי חילול השם](#).

¹⁴ ראו סיפור הגבעונים בספר יהושע פרק ט. השאלה המתבקשת היא, מדוע לא חזרו בהם בני ישראל מהשבועה שנשבעו לגבעונים אחר שהתברר שהיא הושגה בדרכי מרמה? הגמרא קושרת זאת לדין ההלכתי אם נדר שנודרים על דעת רבים (בפני עשרה אנשים ויש אומרים אפילו בפני שלושה) ניתן להתירו או לאו. לפי שיטת ר' יהודה שנדר ברבים אין לו הפרה, ברור מדוע לא יכלו בני ישראל לחזור מהשבועה שנשבעו לגבעונים. אבל לשיטת חכמים, שניתן להתיר גם נדר שנעשה בפני רבים, מדוע באמת לא חזרו בהם בני ישראל מהשבועה לאחר שהתברר שהגבעונים רימו אותם? התשובה היא: מפני חילול (קדושת) השם. הנה כי כן, מיד בכניסה לארץ נתקלים בני ישראל בנושא חילול השם, אבל מזווית אחרת. לבני ישראל לא תועיל טענת חילול השם מרגע שייכנסו לארץ (רשב"ם דברים לעיל), אבל לגבעונים היא הועילה. זאת ועוד, ראו יהושע פרק י שעמי האזור נאספים למלחמה על גבעון, משום שהשלימו עם בני ישראל, וכל מה שיהושע צריך היה לעשות זה "שב ואל תעשה" ולתת לאחרים להכות את הגבעונים! אע"פ כן, יהושע קם ונחלץ לעזרתם. והכל מכוח אותה שבועה שהושגה במרמה ומחשש לחילול השם. חילול השם בעיני מי? ממדרש זה ומהמדרש על יתרו אנו למדים שהקריטריון לחילול השם אינם "שלומי אמוני ישראל". נקודת המבחן איננה המבט שלנו כי אם המבט של הגויים, של העולם האלילי שאותו נצטוו לעקור ולהשמיד (שבעת העממים). וכבר הקדשנו דף מיוחד לנושא [הגבעונים](#) בפרשת נצבים, שם גם הבאנו את פירושו אבן עזרא בפרשת בשלח, שמות יג יט: "ואחר שנמצאו קרובים, היה נכון שלא ישמרו שבועתם, ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה (דברים כ טז). רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחלוהו. ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל, בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים, שהיו בנוב עיר הכהנים". ראו שם גם יחסו המורכב של דוד אליהם, חלקו של יוסף שהוא מאבותיו של יהושע בנושא זה, ומוטיב הגרים: "אמר יהושע: וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הציבור? אמר לו הקב"ה: אם מרחק אתה הרחוקים, סופך לרחק את הקרובים" (מדרש שמואל (בובר) פרשה כח).

לגיחזי: רשע, אתה אמרת: "חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה" (שם כ) - נשבעת בשמי כדי לחללו! חיך, "מאומה" אמרת ומומו אתה נוטל: "וצרעת נעמן תדבק בדך" (שם כז).¹⁵

איכה רבה פתיחות טו – בעקבות החורבן

את מוצא בשעה שגלו ישראל לבין אומות העולם היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים. ומה היו אומרים? אלהיהם של אומה זו נפרע הוא מפרעה ומסיסרא ומסנחריב וכיוצא בהן. וחוזרין ואומרים: ולעולם נער הוא? כביכול הזקינו הדברים, הדא הוא דכתיב: "וַיָּבֹא אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם וַיַּחְלְלוּ אֶת שְׁם קְדֹשֵׁי בְּאֵמֹר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי וּמֵאֲרָצוֹ יָצְאוּ" (יחזקאל לו כ). לא הוה צריך קריא לומר אלא "ויבאו", ואת אמרת "ויבא"! אלא כביכול הוא עצמו.¹⁶

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז – חנניה מישאל ועזריה

... "בָּאוּ אֲנָשִׁים מִזְּקֵי יִשְׂרָאֵל לְדַרְשׁ אֶת ה' וַיִּשְׁבוּ לְפָנָי" (יחזקאל כ א), ומי היו? אלו חנניה מישאל ועזריה. אמר (יחזקאל) לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך, מתקיים את עליהן או לא? אמר לו: איני מתקיים עליהם.¹⁷ הדא הוא דכתיב: "בְּן אָדָם דַּבֵּר אֶת זְקֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶמְרָתָם אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הַלְדַּרְשׁ אֶתִּי אַתֶּם בְּאֵימִים" (שם שם ג) - מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני?! "חי אֲנִי אִם אֲדַרְשׁ לְכֶם נְאֻם אֲדֹנָי ה' (שם). באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר: ווי לשונאי ישראל!¹⁸ אבדה שארית יהודה, שלא נשתייר מיהודה אלא אלו בלבד ... וזו תשובה באה להם. והוה בכי ואזיל (והיה בוכה והולך). כיון דאתא, אמרו ליה: מה אמר לך הקב"ה? אמר להם: אינו מתקיים עליכם. אמרו לו: בין מתקיים בין שאין מתקיים, אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו.¹⁹

שבת שלום

מחלקי המים

¹⁵ אלישע לא תמיד נמנע מקבלת טובת הנאה בגין היותו "איש ציבור", למשל בקשריו עם האישה בשונם (מלכים ב פרק ד), ובניגוד למשל לשמואל. ראו גמרא ברכות דף י ע"ב בהשוואה בין אלישע לשמואל: "נעשה - נא עליית קיר קטנה - אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה ליהנות - יהנה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי, שנאמר: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו" (שמואל א ז). ראו דברינו [אלישע והשונמית](#) בפרשת וירא. אלא שכאן אלישע החליט לא לקחת מאומה מנעמן. אולי דווקא בשל היותו איש נכרי ולקדש שם שמים בכך. ועל רקע זה בולטת חמדנותו של גיחזי שהופכת את קידוש השם לחילול השם. ראו דברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#) בפרשת מצורע.

¹⁶ זהו המעגל הקשה של חילול השם. בחטא העגל ובמרגלים טוען משה "למה יאמרו מצרים" - יהיה כאן חו"ח חילול השם. אבל בפרשת נצבים (ראו שוב רשב"ם בדברים לעיל) הוא מזהיר את בני ישראל שבישיבתם בארץ לא תועיל להם הגנה מכוח חילול השם. ואכן גלו. אבל עדיין טענת משה בחטא המרגלים ובחטא העגל צודקת. יש כאן חילול השם. הגויים אינם יודעים את כל החשבונות הפנימיים של עם ישראל. הם לא יאמרו: ראו איזה אלהים שופט צדק ללא משוא פנים יש לעם ישראל. הם פשוט יראו שעם ישראל גלה והוא בזוי ומדוכא בין העמים וזה חילול השם. איך נצא ממעגל אימים זה? אומר יחזקאל: "וְאֶחְמַל עַל שְׁם קְדֹשִׁי אֲשֶׁר חָלְלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁמָּה ... לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קְדֹשִׁי אֲשֶׁר חָלְלֵתֶם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בְּאֶתֶם שָׁם: וְקִדְשֵׁתִי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלֵּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלְלֵתֶם בְּתוֹכָם ... וְלִקְחֵתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבְצֵתִי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם". ואידך זיל לפרק לו ביחזקאל וגומר עד מינו אנו.

¹⁷ יתקיים עליהם, היינו ששמו יתגדל בעולם בעקבות מסירות נפשם והצלתם. ראו דברינו [מי מתקיים על מי](#) בפרשת מקץ.

¹⁸ היינו לבני ישראל, לשון סגי נהור.

¹⁹ בקשנו ללכת עד סוף המקרא ולסיים בדבר טוב. חנניה מישאל ועזריה מצטווים כמו כל תושבי ממלכת בבל, להשתחוות לפסל הענק שהקים נבוכדנצר ואינם יודעים כיצד לנהוג ובאים תחילה לדניאל לשאול "נסגוד ליה או לא" והוא שולח אותם לנביא יחזקאל. זה מצדו עונה להם תחילה: "כבר מקובל אני משעיה רבי (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם" (כל זה בקטע שהשמטנו), אבל הם מתעקשים לקבל תשובה ברורה או אז פונה יחזקאל לקב"ה ושואל אותו אם הוא יציל אותם (יתקיים עליהם), ותשובתו היא שלא! ובטענה קשה: עכשיו, בחוץ לארץ, במקום שהגלית אתכם אליו מפני חטאיכם ואחרי שנחרב הבית בגללכם, עכשיו וכאן אתם מבקשים לקדש שם שמים?! (ראו גמרא פסחים פז ע"ב מדוע גלו בני ישראל לבבל דווקא: "משל לאדם שכעס על אשתו, להיכן משגרה - לבית אמה"). אבל חנניה מישאל ועזריה לא נרתעים מתשובה קשה זו ומקבלים על עצמם שלא להשתחוות לצלם "בין מציל בין לא מציל", ונעשה להם נס ונצלו. ראו שם מדרש זה במלואו, כולל שאחרי שיצאו השלושה מיחזקאל: "נגלה הקב"ה ואמר לו: יחזקאל, מה את סבור, שאיני מתקיים עליהם? מתקיים אני עליהם בודאי". ומסיים המדרש בפסוק משיר השירים "זאת קומתך דמתה לתמר - מה תמר נגזרה עליה שריפה ולא נשרפה, אף אלו נגזר עליהם שריפה ולא נשרפו". אכן מדרש שראוי לעיון בפני עצמו וכבר זכרנו אותו מספר פעמים. סוף טוב לחנניה מישאל ועזריה, כמו גם לדניאל שם בבבל, מקום בו נבנתה וצמחה יהדות גדולה ומפוארת. באותו חבל ארץ משם יצא אברהם למסעו הדתי, לאומי וגיאוגרפי הגדול. אבל בהמשך למדרש הקודם באיכה רבה יש לזכור שלא בכל דור מתרחשים ניסים (מה שאולי נכון גם ל"נס פורים"), ודברי הכעס של הקב"ה ליחזקאל: "מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואחר כך אתם באים לדרשני?!", מהדהדים לאורך הגלות הארוכה בכל עוז. וכבר אמרנו בשם רבים וטובים שיישיבת עם ישראל שנים כה רבות בגולה כשהוא מושפל ונרדף, נודד ממקום למקום וחכמיו וספריו מועלים על המוקד, היא חילול השם הגדול ביותר בתולדות עמנו.

מים אחרונים: התמקדנו במקרא, אך אי אפשר שלא להתייחס לתקופתנו ולשני המאורעות הגדולים שאירעו לעם ישראל בדורות אלה: השואה כחילול השם ותקומת מדינת ישראל כקידוש השם, כדבריו של הרב עמיטל זצ"ל. ראו משה מאיה: [עולם בנוי וחרב ובנוי](#), הוצאת תבונות, תשס"ד, ובפרט עמודים 72-73 שם.